

Osmanlı Devlet Yapısında Adem-i Merkeziyet Eğilimleri:

1. Timar Sisteminden Kaynaklanan Eğilimler:

Timar sistemi esas itibarıyla para ekonomisinin çok gelişmemiş olmasından ulaşım, imkânlarının sınırlılığında doğmuştur. Ziraî üretimden devlet vergi olarak aldığı payı aynı mahsul olarak topladığından merkezi hazineye aktarmak çok güçtü. Bu sebepten gelirlerin toplanması ve tasarruf hakkı, devlete karşı yüklenen hizmetler karşılığında devlet görevlilerine bırakılıyordu.

Padişah ile reaya arasında yer alan bu görevlilerin hükümdarın mutlak idaresine bağlılığı “kul sistemiyle” gerçekleştirilmek istenmiştir. Fakat bölgelerinde bu yöneticilere de zaman ve mekâna göre geniş yetkiler verilmek zorunda kalınmıştır. Adem-i merkeziyet bir ölçüde sistemin içinde saklı tutulmuştur.

Timar rejiminin uyguladığı topraklarda, selâtin ve vüzerâ hasları, vakıf topraklarının da serbest dirlikler olmaları sebebi ile buradaki reaya doğrudan doğruya bu dirlik sahiplerinin iradesi ile karşı karşıya idiler. Bunların güvenliğinin sağlanması vergilerinin toplanması dirlik ve vakıf mütevellilerinin yetki ve görevi içindeydi.

2. Timar Sistemi Dışında Kalan Yönetim Kademeleri:

Osmanlı devletinde hem yönetim birimleri hem de toprakların tamamı timar rejimi uygulamasına tabi tutulmamıştır. Taşra yönetiminde saliyaneli diye anılanların yanında yurtluk- ocaklık olarak kayıtlı sancakların merkezi hükümet ile ilişkileri Timar sistemi içindekilere nazaran daha serbesttir.

3. İltizam Usulü :

Maliyede uygulanan bu yöntem 17 asır sonlarında malikane sistemine dönüşmesiyle büyük ölçüde adem-i merkeziyet eğilimlerini kuvvetlendirmiştir.

Mukataa adı verilen vergi kaynaklarının zengin tüccarlara verilmesi, reaya üzerinde ayrı bir zümrenin oluşmasına neden olmuştur. Mültezimlerinde 2. şahıslara görev ve yetki vermeleri sonucu kar hedefi güden ve birer özel teşebbüs erbabı olan bu zümre mensuplarının, servetlerinin yanında sosyal yönden de üstünlük sağlamaları sonucunu doğurmuştur. 17. asır sonlarından itibaren bu mukataaların kayd-ı hayat şartıyla iltizama verilmesi çok kapsamlı sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Bu dönemde timar sisteminin de bozularak iltizam usulüne dönüşmesi mültezimleri daha da kuvvetlendirmiştir.

4. Ayan - Eşraf Çekişmesi:

Mukataaları elinde tutan askeri sınıftan gelen görevlilerin en yakın yardımcısı ayan ve eşraftır. Ayan ile eşraf başlangıçta reayanın devlet ile ilişkilerinde bir önder bir temsilci hüviyetinde iken sonradan bunlar merkezi otoritenin zayıflaması sebebiyle reayanın asıl yöneticisi durumuna gelmişler sosyal siyasi statülerini kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.